

GÖRAN ULVÄNG

Finländska herrgårdar i *Databasen Sveriges Herrgårdar*

För åtta år sedan blev hemsidan *Svenska Herrgårdar* (www.svenska-herrgardar.se) offentlig, en hemsida som är tänkt att utgöra navet i forskningen om svenska herrgårdar och det jag benämmer ståndsgårdar (präst-, civila- och militära boställen samt ståndsmässigt bebyggda gårdar ägda av borgerskap och tjänstemän) och svensk högre ståndskultur.¹ Hemsidan vänder sig till såväl akademiska forskare, tjänstemän vid kulturvårdande myndigheter, släkt- och hembygdsforskare som en intresserad allmänhet. Det uttalade målet är att ge vederhäftig information baserad på vetenskaplig grund om de svenska herrgårdarnas och ståndsgårdarnas historia och utveckling. Från och med 2022 uppdateras databasen med information om herrgårdar och ståndsgårdar i Finland.

Hemsidan *Svenska Herrgårdar* har i nuläget två huvudsakliga funktioner, nyhetsbrevet *Herrgårdsnytt* och *Databasen Sveriges Herrgårdar*, en sökbar databas med information om ägarförhållanden och storlek på 15 300 gårdar. På hemsidan finns även en sida med länkar till hemsidor om herrgårdar och herrgårdskultur i Europa, Norden och Sverige. Den är även planerad att innehålla en litteraturdatabas med herrgårdslitteratur, där sökningar ska kunna göras med utgångspunkt i ortnamn, socken, härad, landskap och land. Till hemsidan är även kopplad en blogg, som jag tyvärr ännu inte mäktat med att fylla med innehåll, hur intressant och behövligt det än skulle vara med en löpande diskussion om herrgården som fenomen och hur den har skildrats i går och i dag.

1. För definitioner av ”herrgård” respektive ”ståndsgård”, se Göran Ulväng, ’Betydelsen av att äga en herrgård. Herrgårdar, ståndsgårdar och gods i Uppsala län under 1700- och 1800-talen’, *Historisk Tidskrift för Finland* 98 (2013:2), s. 287–316.

Bakgrund

Hemsidan *Svenska Herrgårdar* har utvecklats under tolv års tid, till största del helt ideellt. Projektet inleddes under 2011, då jag fick ett stipendium från Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund (Ola Ehn-stipendiet) för att göra en databas över landskapet Upplands herrgårdar. Jag har forskat om herrgårdar sedan början av 1990-talet och hade blivit allt mer frustrerad över att det inte gick att hitta en mer samlad information om herrgårdar, om exempelvis hur många de var, var de låg, hur stora de varit och vilka som ägt dem. I takt med att mina excel-filer växte i omfång insåg jag att detta borde vara av intresse för fler än mig själv. Med mina rötter i hembygds- och släktforskarrelserna, där det är kutym att man delar med sig av sina resultat utan ersättning, valde jag därför att satsa på en hemsida. Jag hade då också precis börjat sända ut nyhetsbrevet *Herrgårdsnytt* och insåg att detta nyhetsbrev och en databas borde gå att kombinera. På så sätt skapades www.svenskaherrgardar.se.

Herrgårdsnytt

Nyhetsbrevet *Herrgårdsnytt* har sänts ut per e-post sedan 2012 och utkommer cirka tio gånger per år, med information om vad som är på gång inom herrgårdsforskningen. Ursprunget var ett behov av att skapa ett nätverk som kunde stå som arrangör för det Nordiska slotts- och herrgårdssymposiet i Skåne 2013.² Responsen var stor redan från start och nyhetsbrevet fick snabbt en stor skara prenumeranter som ville veta mer om vad som pågick inom herrgårdsforskningen i Sverige och Norden, samt i viss mån även i övriga Europa. Det fanns även ett behov av att knyta samman forskare, museitjänstemän, antikvarisk personal och gårdsägare, vilka inte har så mycket samröre med varandra som man eventuellt kunde föreställa sig. *Herrgårdsnytt* innehåller information om konferenser, böcker, artiklar, utställningar, nya projekt och annat som hör samman med fältet och har i dag 990 prenumeranter. Den information som skickas ut läggs kontinuerligt upp även på hemsidan.

2. Om denna konferens, se Johanna Ilmakunnas & Henrika Tandefelt, 'Nordiskt slotts- och herrgårdssymposium i Skåne 2013', *Historisk Tidskrift för Finland* 98 (2013:2), s. 328–330.

Databasen Sveriges Herrgårdar

Det som emellertid brukar väcka mest intresse är *Databasen Sveriges Herrgårdar*, en offentlig och sökbar databas med data om Sveriges omkring 3 500 herrgårdar och omkring 9 000 ståndsgårdar, inklusive de flesta järnbruk. Sedan hösten 2022 har data även lagts in om finländska herrgårdar och ståndsgårdar, till dags dato om drygt 1 800 gårdar. Totalt innehåller *Databasen Sveriges Herrgårdar* drygt 120 000 poster med omkring 2 300 000 uppgifter om 4 800 herrgårdar och 8 700 ståndsgårdar i Sverige och Finland. Omkring 210 000 ägare, innehavare och arrendatorer med makar ingår i databasen.

De första åren fördes arbetet framåt längs två parallella spår. I det ena spåret gick arbetet ut på att hitta en teknisk lösning för en sökbar databas som skulle kunna kombinera drygt 25 fält i varje post. Ingenjören Krister Sandh, som också utvecklat databaser för Stockholms stadsarkiv, skapade en lösning för herrgårdsdatabasen och byggde även hemsidan. Filosofie licentiat Gustav Boström anpassade hemsidan till ett smarttelefonformat och bidrog även till att databasen kunde anropa andra databaser. Båda finansierades av stipendier från bland annat Kjell och Märta Beijers stiftelse.

I det andra spåret bestod arbetet av insamlandet av data från litteraturen, främst geografiska och konsthistoriska verk, som manuellt skulle överföras till excel-filer. Mycket av detta gjorde jag själv, men jag hade inledningsvis även glädjen att få hjälp av tre assistenter som avlönades av Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, Brandverkets stiftelse och Länsstyrelser. På så sätt kunde några av de stora standardverken exciperas, som till exempel *Slott och herresäten i Sverige* (1966–1971) och Erik Åkerhielms *Svenska gods och gårdar* (1930).

Under 2017 blev jag involverad i det så kallade TORA-projektet på Riksarkivet, som drevs av Clas Tollin, och fick några månaders ersättning för att koordinatsätta alla då kända herrgårdar i Sverige.³ På så sätt kunde dels en kartfunktion adderas till databasen, dels kunde databasen via de så kallade TORA-koordinaterna hämta data från andra databaser. Omkring 5 300 herrgårdar, bruk och ståndsgårdar av databasens drygt 15 300 gårdar har försetts med TORA-koordinater.

3. Tora-projektets mål var att skapa en geografisk koordinat för fastigheter som kunde användas av forskare inom flera discipliner, se <https://riksarkivet.se/tora>.

De senaste fem åren har jag fokuserat på att fylla databasen med information. Jag gör det på min fritid, på tidiga morgnar, sena kvällar, helger och semestrar, i genomsnitt ungefär två timmar per dag. Det är mina favoritstunder på dagen, bara jag och en bok eller artikel full med information om ägare, arrendatorer, innehavare, jordnaturer, storlek i mantal och hektar med mera, som jag sedan för över till excel-filer. Det kräver minimalt med tankekraft och är monotont, och därför mycket avkopplande. Och som en bonus ger det ju resultat som dels kommer andra till glädje, dels kan användas i min egen forskning om herrgårdar.

För att kunna få in maximalt med data på kortast möjliga tid har jag valt att fokusera på de stora geografiska och genealogiska verken som innehåller data om gårdar och människor som sträcker sig över hela länder, landskap eller län. Hit hör *Sveriges Bebyggelse* som utgavs i 52 volymer på 1940-, 1950- och 1960-talen, med beskrivningar och fotografier av i stort sett alla gårdar i Sverige, och *Elgenstiernas ättartavlor*, som jag använt för att kartlägga alla svenska herrgårdar och ståndsgårdar och vem som ägt, bebott, arrenderat eller innehaft dem. Sedan hösten 2022 lägger jag in data om de finländska herrgårdarna utifrån uppgifterna i Gabriel Nikanders och Eino Jutikkalas storverk *Säterier och storgårdar i Finland (1939–1942)* och Anna Maria Åströms doktorsavhandling *Sockenboarne (1993)*. Avsikten är att fortsätta med Elgenstierna och Johanna Aminoff-Winbergs *Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna I–V (2017–2022)*, som ju i sin tur bygger på Tor Carpelans verk.

Dessa stora genomgångar av verk av mer övergripande karaktär har kompletterats med data från herrgårdsmonografier och givetvis även med uppgifter från originalkällor, som adderas efter hand i mån av tid. Det går emellertid inte en vecka utan att en lokalhistoriker, släktforskare, antikvarie eller gårdsägare hör av sig och korrigerar uppgifter eller bidrar med material som kan föras in. Korrigeringar är särskilt välkomna för de finländska gårdarna, eftersom jag varken behärskar det finska språket eller har djupare kunskaper om landets geografi och administrativa indelning.

Självfallet innehåller databasen därför fortfarande en del felaktigheter, men förhoppningen är att de flesta fel ska korrigeras alltefter-som. En viktig sådan korrigering som sker löpande är att kvinnor förs in som ägare. I nästan alla äldre verk anges svärsöner som ägare, när

det i själva verket var hustrurna som ärvt gårdarna. Inte sällan har en son uppgivits som ägare när gårdarna i själva verket samägdes av en syskonskara, och om så varit fallet lägger jag till övriga söner och döttrar också.

Innehåll och sökningar

Genom *Databasen Sveriges Herrgårdar* får man en mer samlad kunskap om hur många herrgårdar och ståndsgårdar det har funnits i Sverige, var de ligger, hur stora de varit och vilka som har ägt dem.

Som redan nämnts innehåller varje post 26 fält, nämligen:

- *Herrgårds-ID*, det nummer som jag tilldelat gården.
- *TORA-koordinat*, hittills endast för 5300 gårdar i nuvarande Sverige.
- *Herrgårdens namn*, inklusive alternativa namn och/eller äldre namnformer
- *Socken*. I de fall gården bytt socken finns båda socknarna med.
- *Härad*.
- *Landskap*. Här under kan man skriva in *Finland* och få upp en lista på alla finländska gårdar.
- *Typ av jordeboksenhet*, om gården varit säteri, berustat säteri, kronosäteri, krono, frälse, skatte, eller varit ett bruk. Här kan man även söka på civila, kyrkliga och militära boställen genom att skriva in till exempel *överste*, *kaptan*, *länsman*, *kyrkoherde*. För militära boställen kan man även söka på regementets namn, till exempel *Kronoberg* eller *Uppland*.
- *Typ av gård*, om gården varit herrgård, ståndsgård, bondgård, storgård (stor renodlad produktionsenhet utan ståndsmässig bebyggelse) eller inkorporerad (avhyst och lagd i sambruk med annan gård).
- *År början för posten*, det vill säga första kända året då personen ägde, brukade eller innehade gården, ibland med tilläggen *omkring*, *före* eller *efter* om det rör sig om en osäker angivelse.
- *År slut för posten*, även det med tillägg.
- *Typ av innehav*, om personen varit ägare, arrendator eller innehavare av gården.
- *Typ av överföring*, det vill säga om gården överförts genom arv, köp, förläning eller donation, eller om den var fideikommiss, och

släktrationen med föregående post, till exempel *arv; son, eller fideikommiss; dotter*.

Här skriver jag även in ordet *bildades*, för att på så sätt markera den period då gården blev herrgård eller ståndsgård.

- *Titel tjänst*, den högsta tjänstetitel under den tid som personen ägde, brukade eller innehade gården.
- *Titel familj*, till exempel greve, friherre, grevinna, friherrinna, hertig, kung.
- *Förnamn*.
- *Efternamn*.
- *Make/maka titel tjänst, Make/maka titel familj, Make/maka förnamn, Make/maka efternamn*.
- *Make/maka 2 titel tjänst, Make/maka 2 titel familj, Make/maka 2 förnamn, Make/maka 2 efternamn*. I sällsynta fall har en person haft tre eller fler giftermål under sin period, men dessa giftermål är inte redovisade i databasen.
- *Storlek gård, hektar*.
- *Storlek, gård hektar åker*.
- *Storlek gård, mantal*.
- *Storlek, gods, hektar*.
- *Storlek, gods hektar åker*.
- *Storlek gods, mantal*.
- *Storlek gods, taxeringsvärde*.
- *Källa*. Om det är en bok eller artikel anges vanligen författarnamn och tryckår, eller, om det rör sig om större geografiska verk, titeln på verket. Tanken är att alla de verk som använts ska vara sökbara i den litteraturdatabas som är planerad att finnas på hemsidan. Källan kan även utgöras av originalmaterial, en länk till en digital källa eller en muntlig uppgift.

Mängden information i varje post varierar beroende på källorna som använts. I vissa fall är samtliga fält ifyllda, ibland endast geografisk information och källa.

Sökningar kan göras på följande två sätt:

- 1) via hemsidans sökformulär på: <https://www.svenskaherrgardar.se/herrgardsdatabasen/sok-i-herrgardsdatabasen>.
- 2) via kartan direkt, på <https://www.svenskaherrgardar.se/sok-karta-menu>.

Dessvärre är kartsökningsfunktionen ur funktion sedan februari 2022 och det har hittills inte varit möjligt att hitta felet. Detta har tyvärr även fört med sig att databasen inte anropar övriga databaser som ingår i TORA-systemet. Fram till februari 2022 fick man nämligen vid varje sökning även upp äldre lantmäterikartor från Lantmäteriverkets arkiv och de digitaliserade planschererna från den karolinska tidens praktverk *Suecia Antiqua et Hodierna* som finns i Kungliga Bibliotekets nationella söktjänst Libris.⁴ Det är min förhoppning att den återigen kan börja fungera under 2023. Det långsiktiga målet är att knyta fler digitaliserade samlingar av kartor, ritningar och fotografier till databasen.

Hemsidans sökformulär fungerar emellertid utmärkt och här kan man kombinera de 26 olikafälten. Vill man exempelvis veta var Magnus Gabriel de la Gardies herrgårdar låg, kan man skriva in *Magnus Gabriel* i fältet ”Namn” och *De la Gardie* i fältet ”Efternamn”.

Vill man veta vilka gårdar som innehades av grevar i Uppland, kan man skriva *Greve* i fältet ”Titel familj” och välja ”Uppland” i landskapslistan. Vill man veta vilka herrgårdar som var fideikommiss, kan man skriva in *Fideikommiss* i fältet ”Typ av transaktion”. Söks information om var alla bruk i Sverige låg, kan man lägga in *Bruk* i fältet ”Jordnatur”.

Finlands herrgårdar kan sökas genom att välja *Finland* under ”Landskap” – databasen var från början tänkt att endast handla om herrgårdarna i det nuvarande Sverige. På sikt ska det införas en kolumn för ”land”.

Vid samtliga sökningar kommer en lista med alla gårdar och en karta över var alla gårdarna ligger (”visa på karta”) upp. Trycker man på gårdsnamnet får man information om respektive gårds ägarlängd och storlek. Informationen kan sedan laddas ner i excel-format.

Några resultat

Det väldiga material som lagts in i databasen under årens lopp används naturligtvis även i min forskning. Det har genom åren blivit flera artiklar, bland annat ”Betydelsen av att äga en herrgård. Herrgårdar, ståndsgårdar och gods i Uppsala län under 1700- och 1800-talen” i *Historisk Tidskrift för Finland* (2013), ”The Swedish manor 1750 to 1950. Decline or continuity?” i *Estate Landscapes in Northern Europe* (2019) och

4. Se <https://libris.kb.se>.

”Fideikommissen i Sverige 1883–1975 i tabeller och diagram” i *Herrgårdshistorie 18. Festskrift till Britta Andersen* (2022).⁵

För närvarande används databasen i ett projekt om fideikommissen i Sverige och Finland, ”Att conservera godzen vid släkten”. Fideikommiss i Sverige, 1643–2020. Projektet leds av Martin Dackling och Brita Planck, Magnus Bergman och jag själv ingår som forskare. Syftet är att kartlägga och analysera fideikommissen i Sverige och Finland med avseende på lagstiftning och politiska beslut, stiftarna och arvsföljden samt fideikommissens storlek, jordbruk och ekonomi. Här används databasen på två sätt: dels lägger vi kontinuerligt in data om alla fideikommiss, som sedan bearbetas statistiskt, dels kan vi genom databasen söka fram alla de herrgårdar som ägdes av fideikommissarierna vid sidan av fideikommissen. En av databasens förtjänster är att det går att kartlägga innehav av gårdar som endast ägts under kort tid och som sällan noteras i till exempel bouppteckningar. Ett annat projekt där databasen används är Svensk-judiska herrgårdar – en pilotstudie, som leds av Mia Kuritzén-Löwengart med syfte att kartlägga judiska familjers innehav av herrgårdar, gårdar och sommarhus, och diskutera vilken roll dessa spelade för familjernas livsstil.

Eftersom alla data ligger i excel-filer är det relativt lätt att bearbeta materialet kvantitativt. De studier jag gjort hittills har framför allt handlat om förändringen i ägandet av herrgårdar och ståndsgårdar från 1700-talets början fram till i dag, kopplat till socialgrupper och gårdarnas storlek. Ägandet av jord var naturligtvis i hög grad bestämmande för elitens möjligheter att hävda sig, dess materiella kultur och dess konsumtion. Genom att studera förändringarna i jordägandet kan man få en större förståelse för den komplexa process där adeln gradvis övergav jorden för sin försörjning. Skälen till att adeln drog sig tillbaka från jorden är ännu till delar utforskade, även om det finns en del studier inom fältet och flera hypoteser.⁶ För svensk del var de geografiska

5. Göran Ulväng, ’Betydelsen av att äga en herrgård’; Göran Ulväng, ’The Swedish manor 1750 to 1950. Decline or continuity?’; Jonathan Finch, Kristine Dyrmann & Mikael Frausing (eds.), *Estate Landscapes in Northern Europe* (Aarhus 2019); Göran Ulväng, ’Fideikommissen i Sverige 1883–1975 i tabeller och diagram’, Calus M. Smidt et al. (red.), *Herregårdshistorie 18. Festskrift till Britta Andersen* (Gammel-Estrup Museum 2022).

6. För översikter rörande Europa, se till exempel Jonathan Dewald, *The European Nobility 1400–1800* (New York, NY 1996); Dominic Lieven, *The Aristocracy in Europe, 1815–1914* (London 1992). Se även artiklarna i Finch, Dyrmann & Frausing (red.), *Estate Landscapes in Northern Europe*. I Finland har ämnet analyserats av bland andra Alex Snell-

skillnaderna stora. I vissa bygder lämnade adeln herrgårdarna redan under 1700-talet, i andra dominerade den ännu kring 1900-talets mitt. Adelns möjlighet att under 1700-talet förvärva de största egendomarna och stifta dem till fideikommiss bidrog starkt till att den ännu under 1900-talet ägde stora jorlegendomar.

Det långsiktiga målet med hemsidan och databasen är att den ska förvaltas av en institution eller myndighet. Min avsikt är att hålla den i liv så länge det går och fortsätta att fylla på med data, med förhoppningen att någon institution så småningom ser värdet av det som är gjort och kan tänka sig att hysa den.

man, 'The economic and social transformation of the Finnish landed elite, 1800–2000', *Virtus. Journal of Nobility Studies* 23 (2016), s. 125–146, och Ranja Hautamäki, 'The encounter of manors and city. Manor landscapes in urban planning in Helsinki', *Nordic Journal of Architectural Research* 32 (2020:1), s. 73–98.